

*Карпеченкова Г. В., аспірантка Дніпровського державного університету
внутрішніх справ.*

*Karpechenkova H. V. graduate student of the Dnipropetrovsk State University of
Internal Affairs*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ НА МАКРО-ТА МЕГАРІВНЯХ

FEATURES OF THE REPRODUCTION OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE AT THE MACRO AND MEGA LEVELS

У статті розглядаються особливості відтворення домашнього насильстві в Україні. Аналізуються проблеми передачі негативної моделі поведінки дітей від поколінь до поколінь, що в майбутньому спричиняє відтворення отриманої моделі поведінки та продовження домашнього насильства вже у наступному поколінні. Вивчено проблеми спричинення домашнього насильства на макро- та мегарівнях, окреслено основні проблеми виникнення таких проблем у суспільстві. Виявлено причини виникнення домашнього насильства у різних вестах населення, та основні чинники що сприяють системності домашнього насильства у різних поколіннях.

Ключові слова: домашнє насильство, державна політика протидії домашнього насильства, спадковість домашнього насильства, протидія домашнього насильства, модель поведінки дітей, суспільство.

The article examines the peculiarities of reproduction of domestic violence in Ukraine. The problems of the transmission of a negative behavior model of children from generation to generation are analyzed, which in the future causes the reproduction of the obtained behavior model and the continuation of domestic violence already in the next generation. The problems of causing domestic violence at the macro- and mega-levels are studied, the main problems of the emergence of such problems in society are outlined. The causes of domestic violence in different parts of the population and the main factors contributing to the systemic nature of domestic violence in different generations have been identified.

Key words: domestic violence, state policy of combating domestic

violence, heredity of domestic violence, combating domestic violence, model of children's behavior, society.

Постановка проблеми В сучасному світі проблема домашнього насильства на макро- та мега рівнях виходить на важливий рівень. Вивчення необхідних умов ефективності державної політики для більш ефективного реагування та протидії на насильство у сім'ї становиться однією з першорядних проблем. Для підвищення рівня ефективної державної політики протидії домашнього насильства необхідно проводити глибокі дослідження феномену цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковому середовищі проблеми відтворення домашнього насильства у наступних поколіннях не достатньо привертала увагу вітчизняних та закордонних вчених різних наукових сфер. Отже проблематика визначення причин відтворення домашнього насильства у наступних поколіннях, ще не отримала належного теоретико-прикладного обґрунтування та дослідження.

Метою статті є визначення особливостей відтворення домашнього насильства в наступних поколіннях.

Виклад основного матеріалу. Застосовуючи синергетичний підхід, запровадимо кілька понять. Наш соціальний світ збудований на основі ієрархій. Головним сенсом ієрархії у структурі виступає сукупна природа рівнів. Елементи, організуючись у структуру, передають верхньому рівню в ієрархії частина функцій (ступенів свободи), висловлюючи принцип підпорядкування, які після цього виступають від усієї системи, причому до об'єднання в загальну систему ці елементи не мали таких якостей. Так, середньостатистичний респондент від імені «верхнього» рівня може висловити громадську думку. Колективні змінні описують у стисnutій формі сенс поведінки та цілі-атрактори системи. Параметри порядку управляють синхронною поведінкою безлічі елементів підпорядкованого рівня системи. Приклад - роль законодавства у суспільстві, яку частина свобод громадян передає державі, пов'язуючи їх поведінку зобов'язанням підпорядковуватися закону. Такою є громадська думка, що визначає зразки поведінки, «що таке добре, і що таке погано».[2] Параметри порядку - це колективні змінні «вічні», що живуть довго, вони визначають мову проміжного макрорівня, який, у свою чергу, задає мову макрорівня і управляє змінними, що живуть короткий час. Наступний рівень (мега-) розташований над середнім рівнем (макро-), сформований змінними, що живуть довго. Вони виступають для макрорівня у ролі параметрів порядку, їх найчастіше називають керуючими параметрами. Поступово змінюючи параметри, що управляють, можна

впливати на елементи, що утворюють систему рівнів, що лежать нижче.

Фрактальний підхід дозволяє як розглянути відтворення насильства у сім'ї з позиції соціокультурної фрактальності, тобто порівнюючи процеси трансферу та контртрансферу типових форм поведінки від ментальних витоків еволюції самоподібності індивіда, історичної пам'яті соціальних груп до ментальних основ фрактальних утворень вищого рівня ієрархії, пояснюючи взаємозв'язки та можливі причини та наслідки даного явища.

І тому досліджуємо формування соціокультурних властивостей порядку, підпорядковують поведінку індивідів та соціальних спільностей, виділяючи соціокультурний підхід. Цей підхід розглядає проблему домашнього насильства з погляду культурних норм, системи цінностей, визначаючи певний «тип соціальної чутливості», терпимий до насильства над жінками із боку чоловіків, навіть іноді заохочує таку поведінку. Відповідь на причину такої поведінки може дати теорія соціального конструювання. Так, для розуміння причин гендерної нечутливості суспільства вчені пропонують звернути увагу на два основні аналітичні підходи, що використовуються при розгляді проблеми насильства: схильність сучасної культури до використання терапії або психіатрії при розгляді індивідуальних проблем, а також політичні та інші фактори, детермінують положення цих питань на громадському порядку денному. Насправді основа проблеми насильства корениться в поведінці подружньої пари загалом чи жінки. Така поведінка чоловіка підкріплюється системою суспільних поглядів та культурних цінностей. У основі - старе патріархальне мислення, патерналізм, визначивший провину жертви, що «викликала агресію». Результати проведених комплексних досліджень дають змогу простежити генеалогію домашнього насильства — процес формування у підлітків певних психологічних установок, на основі яких відтворюються сценарії насильства у сім'ї. [4]

Одна з провідних особливостей домашнього насильства полягає у його системному характері; який проявляється у принципах його функціонування: випадки множинних видів насильства повторюються регулярно, «хронічно». Головна мета кривдника - встановлення контролю та управління поведінкою жертви.

По-друге, на відміну від інших агресивних актів, домашнє насильство має особливості відносин між жертвою та насильником. На відміну від насильницької дії щодо незнайомої людини на вулиці, сімейне насильство відбувається між рідними – чоловіком, дружиною, партнером, колишнього подружжя, дітей, родичів, батьків тощо.

По-третє, слід зазначити гендерну проблему: найбільш

найпоширеніший випадок - жертвами насильства в сім'ї найчастіше є жінки.

Все це свідчить, що домашнє насильство – це специфічна проблема зі своєю динамікою, типовими сценаріями та своїми правилами. Розглянемо формування таких моделей.

Соціалізація дітей за умов насильства. Первинна соціалізація дітей відбувається у сім'ї. Саме тут діти отримують перші наочні приклади, якими мають бути стосунки між чоловіком та дружиною, між дітьми та батьками. Вони несвідомо переймають основні сценарії та принципи щодо організації життя всередині сім'ї. Проведені дослідження, як в Україні так і Заході, показують, перші приклади, отримані підлітками у сім'ї, пов'язані з жорстокістю і насильством. Масштаб насильства щодо підлітків визначається дослідженнях і опитуваннях, але лише частково. Повноцінної статистики не ведеться, немає в ній необхідних показників за специфікою ситуації насильства в сім'ї, суб'єктами, порушеними в даній ситуації. [1]

Виділимо три види включення дітей у ситуацію насильства у сім'ї. Один з них, коли дитина виступає як об'єкт агресивних дій - фізичного, сексуального та(чи) психологічного з метою встановлення над ним своєї влади. Ми розглядаємо лише ситуації, пов'язані з випадками насильства дорослого члена сім'ї стосовно іншого дорослого. Аналіз західних досліджень показує дві тенденції щодо жорстокого поводження з дитиною та насильством чоловіка по відношенню до дружини. Перша, згідно з Д Левінсоном, стверджує, що жорстокість у сім'ї дітей не обов'язково супроводжується насильством чоловіка стосовно дружини. Друга, згідно з Р. Фелдером, показує, що дії агресії батька стосовно матері автоматично спричиняють насильство щодо своєї дитини. [2]

Згідно з дослідженнями австралійських учених приблизно один із трьох дітей б'ється з батьком у ситуації, коли він намагається зупинити побиття матері. При цьому РЕ Добаш пише, що дівчата частіше за хлопчиків є жертвами агресії з боку батька. Якщо на чолі сім'ї знаходиться батько-кривдник, дівчатка наражаються на ризик сексуального насильства з його боку в 7 разів частіше, ніж дівчата з благополучних сімей. 1-2% випадків фізичного насильства над дітьми закінчуються їхньою смертю.

Слід зазначити, що трапляються випадки, коли діти змушені самі захищати себе, оскільки держава не надає допомоги.

Таким чином, можна зробити висновок, що насильство надає комплексний негативний вплив на дітей; воно є причиною травми, що переживається дитиною, впливає як на фізичне здоров'я (переломи, забиття, струси мозку), так на психічне здоров'я дитини та її розвиток.

Ще один тип залучення - це можливість виступу жертви в ролі об'єкта

маніпуляцій, кривдник використовує дитину як засобів встановлення контролю над жертвою. Дитина тут використовується як спостерігач за здійсненням насильницьких дій кривдника.

Цей тип включає варіанти фізичного, психічного, сексуального насильства над дітьми. Але головне в варіанті - це контроль над матір'ю із застосуванням маніпуляції, залякування, використання дітей як заручників, їх примус до фізичного і психологічного насильства над жертвою використовуючи боротьбу за батьківські права. Психологічна травма, яку отримують діти, які стали свідками, не менше, ніж отримують діти-жертви, схильні до фізично жорстокого поводження. Це проявляється в негативних зразках соціальної поведінки підлітків на вулиці та в школі, впливає на подальший розвиток, у таких дітей знижуються здібності до навчання, вони, як правило, погано вчаться, мають низьку успішність, не вміють контролювати свої емоції, погано спілкуються з однолітками. [3]

Психічне здоров'я підлітків – це гостра та актуальна проблема у сучасній Україні. Посттравматичні стани, стреси, депресії, суїциди – поширені поведінкові розлади.

Отже, можна зробити висновок, що домашнє насильство - це модель поведінки, засвоєна у процесі соціалізації у ній. Домашнє насильство має характер епідемії, поширюючись від покоління до покоління. Відносини в сім'ї, в яких є насильство, - це вкрай негативний зразок поведінки для підростаючого покоління, що становить велику загрозу фізичному, сексуальному, психічному здоров'ю, а також майбутньому благополуччю їх сімей.

Насильство в сім'ї, як епідемія, не обирає своїх жертв у певних соціальних чи етнічних групах, воно присутнє в сім'ях різних верст населення. Воно може виявлятися у відносинах: подружжя або близьких партнерів, колишнього подружжя, батьків, дітей, онуків, інших родичів, родичів з боку подружжя, людей, які живуть разом, людей, які були заручені або збираються (збиралися) одружитися, інвалідів та їх опікунів.

Фрактальний підхід передбачає розглядати вплив феномену насильства у ній на відносини всередині соціальних спільностей. Підлітки набувають знання про відносини між статями не лише у своїй сім'ї. Вони дізнаються про це з особистого досвіду, починаючи доглядати своїх партнерок з 12-ти років. Дещо пізніше (14-16 років), формуються стійкі пари на основі симпатії та прихильності. Сексуальні відносини починаються в сучасний період рано, цей перший досвід має величезне значення як основна модель, за якою він будуватиме відносини у своїй майбутній сім'ї. [2]

Зазначимо одну особливість насильства у період перших побачень –

латентність. Жертви у цій ситуації приховують цей факт, не звертаючись за допомогою до рідних, шкільних вчителів, поліції. Головна причина – громадська думка, установки. До свідчення постраждалих ставляться недовірливо, їх принижують, звинувачують у цьому, що вони спокушали, провокували, тобто. самі винні.

Формування культури насильства - одна з найнебезпечніших тенденцій нашого часу, оскільки культура визначає ментальні витoki поведінки індивіда протягом життя поколінь. Одна з проблем тут - формування та тиражування зразків культури насильства, як у процесі первинної соціалізації, так і в сучасному суспільстві, у мас-медіа. Насильство – це проблема, яка має чіткі гендерні характеристики. Розглянемо причини, чому саме жінки найчастіше є жертвами сексуального насильства. Процес гендерної соціалізації відбувається з перших років життя, формуючи особи дітей у процесі освоєння статевих ролей жінок та чоловіків. У підлітковому віці процес гендерної соціалізації включає компонент сексуальності. Наявність раннього сексуального досвіду у юнаків є одним із найважливіших елементів, у тому числі складається власна модель.

Таким чином, насильство чоловіка щодо жінки можна визнати гендерним насильством. Воно яскраво проявляється саме у ситуації насильства у сім'ї. Доведено, що це не є наслідком вродженої агресивності чоловіків або фізичної слабкості жінок щодо осіб чоловічої статі. Воно є продуктом культури, тобто. культури гендерного насильства, що переважає у суспільстві. [3] Соціалізація в сім'ї, в якій тато проявляє жорстокість до своїх рідних, поширення насильства на побаченнях, репрезентація гендерного насильства як однієї з характеристик - усе це породжує модель сімейного життя, в якій насильство сприймається як одна з технологій організації сім'ї.

Слід зазначити, що не лише література, а й поширення інтегрованих форм подання агресивної інформації в Інтернет, що поєднують відеоролики побиття реальних людей або віртуальних аватарів, стимулює відповідну поведінку у житті. Так, періодично зустрічаються описи подій, коли на очах у натовпу горів автомобіль, а оточуючі люди замість того, щоб розбити вікно і допомогти вийти з машини водієві, знімали, як він горить, на мобільні телефони.

Необхідно також розглянути ширший соціокультурний контекст, на тлі якого проходять виховання та соціалізація чоловіка в Україні, з метою визначення того, чому чоловічий жест в умовах патріархальної культури завжди є загрозливим. Це символічне відображення культури сили, що походить від патріархальної влади, породжує дискримінаційні та репресивні

практики. Щоб їх механізм запрацював, необхідно чітко визначити розстановку сил у суспільстві, закріпити функціональні обов'язки груп, його складових, ідеологічно виправдати існування цих обов'язків. Виготовлені для масового користування кліше істинного та помилкового, корисного та шкідливого створюють систему ціннісних координат, ідеологічних знаків та кодів, орієнтуючись на яку суспільство не тільки структурується, а й знаходить розуміння причин даного структурування. Так, паради, спортивні свята і масові ходи, які були характерною рисою епохи сталінізму, у своїй естетиці - правильність геометричних постатей, строгість кордонів, злагодженість жестів - відбивали чіткість і пробудженість етико-ідеологічних і гендерних конструкцій. У цьому реалізація репресивних і дискримінаційних практик неможлива без репрезентативного образу, тобто носія тих агресивних установок, у яких базуються, суб'єкта "репресії". У ситуації патріархальної влади чоловічий жест набуває загрозливого значення саме тому, що чоловік розглядається як такий репрезентативний образ. У системі гендерних конструкцій, притаманних будь-якого патріархального суспільства, чоловік завжди є справжнім чи потенційним солдатом, охоронцем. [4] Його показники розглядаються крізь призму мілітаристської функції.

Відсутність правосвідомості в українському менталітеті також одна із чинників формування агресивних сторін чоловічої ролі. Кодекс честі, сформований замість відсутньої правосвідомості та впитаний у колі сім'ї та у шкільних коридорах, схожий на армійський та тюремний з домінуванням агресії та насильства. Хлопчиків привчають до думки, що "дати здачі" - більш чоловічий жест, ніж звернутися по допомогу до закону та його представників. Право сили та право використання сили даються хлопчикам від народження. Зрозуміло, подібна установка лише стимулює розвиток агресивності та робить її одним із чоловічих засобів комунікації зі світом. Як захисник і як солдат чоловік отримує разом із народженням право на те, щоб вбивати та можливість самому бути вбитим.

Небезпека у тому, що набираючи обертів, агресивність не може реалізувати себе за умов мирного часу. Вона впливає назовні, за окреслені межі допустимого. Агресивність, створена у межах патріархальних суспільств, починає робити замах на встановлений ними порядок, ставати соціально небезпечною, веде до злочину. Для регуляції агресивності існує тюремна камера, яка приймає тих, хто виявив більшу агресивність, ніж належить. Однак, заохочуючи агресивність у чоловіках, включаючи її як одну з найважливіших складових чоловічої ролі, що пропагується, держава побічно створює можливості для жорстокості та вбивств. Служба захисту

правопорядку бореться лише з наслідками. Закон намагається лікувати симптоми, тоді як захворювання вразило вже все тіло.

Насильство як форма поведінки проявляється у суспільстві безпосередньо, зачіпаючи широку сферу людських взаємодій, визначаючи повсякденне психічне, фізичне, матеріальне, соціальне, політичне, правове самопочуття людини. Воно відтворюється у суспільних відносинах різного рівня, і як комплементарна системна ознака, і як системна дисфункція. [1]

Представники органів влади, незалежно від освіти та професії, у процесі розбору випадків насильства в сім'ї намагаються не витратити багато часу на них, вважаючи ці відносини не вартими уваги сімейними сварками.

В основі подібного відношення - не лише нестача часу або нестача кваліфікації. Це ставлення полягає в уявленні ієрархічного устрою життя, на філософії влади як права застосування насильства у сфері більшості.

Таким чином, бездіяльність представників влади, як правило, пояснюється традиційно-патріархальним підходом до відносин у сім'ї. Коли якийсь мовчазний кодекс виправдовує поведінку кривдника і водночас звинувачує постраждалу — дружину, яка щось зробила всупереч чоловікові, тобто, посміла виступити проти соціального порядку. Це, звичайно, не записано в жодному кодексі нашого законодавства, але цей підхід – причина того, як інтерпретують існуюче законодавство більшість професіоналів, які мають здійснювати своєчасне реагування на ситуацію домашнього насильства.

ВИСНОВКИ Незважаючи на зростання усвідомлення проблеми насильства в сім'ї як на державному рівні, так і в суспільстві, загалом ще не усвідомлено її наслідків. Як наслідок цього, в країні існуюча державна політика попередження домашнього насильства спрямована швидше на реагування з точки зору юридичних заходів, на покарання, тут практично відсутня профілактика, вона нестабільна та фрагментарна. Представники різних професійних груп, якщо вони не пройшли до цього спеціальних тренінгів з проблеми домашнього насильства, під час зустрічі з постраждалими жінками реагують на ситуацію, виходячи з культурно-звичних та в основному побутових уявлень про проблему та взаємини у сім'ях, між подружжям, між партнерами, де є домашнє насильство. Це, у свою чергу, також веде до того, що постраждалі не отримують необхідну професійну допомогу і цикл насильства продовжує відтворюватися і переходити від одного покоління до іншого. Десятки тисяч дітей, які спостерігають за катуваннями матерів, страждають у результаті посттравматичного стресу, потім, ставши дорослими, часом витрачають роки, щоб упоратися з наслідками жахливих спогадів дитинства.

Список використаних джерел:

1. Запобігання та протидія насильству в сім'ї : методичні рекомендації для соціальних працівників. – К. : ДЦССМ, 2004. – 192 с.
2. Стромило А. П. Насильство над дітьми та його наслідки / А. П. Стромило, С. А. Мукомел // Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. – 2010. – № 121. – С. 140-143.
3. Юрків Я.І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї»//Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». – Випуск 27. – С. 234.
4. Як реагувати на випадки насильства в сім'ї. Для адвокатів, юристів та фахівців центрів/бюро безоплатної правової допомоги//ГО «Ла СтрадаУкраїна», Київський регіональний центр безоплатної правової допомоги, Програма Агенства США з міжнародного розвитку (USAID). – Київ, 2015, – 24с.

References:

1. Zapobihannia ta protydiaa nasylstvu v simi : metodychni rekomendatsii dlia sotsialnykh pratsivnykiv. – K. : DTsSSM, 2004. – 192 s.
2. Stromylo A. P. Nasylstvo nad ditmy ta yoho naslidky / A. P. Stromylo, S. A. Mukomel // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Naukovyi zhurnal. – 2010. – № 121. – S. 140-143.
3. Iurkiv Ya.I. Sutnist ta zmist sotsialnoho fenomenu «nasylstvo v simi»//Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika, sotsialna robota». – Vypusk 27. – S. 234.
4. Iak reahuvaty na vypadky nasylstva v simi. Dlia advokativ, yurystiv ta fakhivtsiv tsentriv/biuro bezoplatnoi pravovoi dopomohy//HO «La StradaUkraina», Kyivskiyi rehionalnyi tsentr bezoplatnoi pravovoi dopomohy, Prohrama Ahenstva SShA z mizhnarodnoho rozvytku (USAID). – Kyiv, 2015, – 24s.